

POWRÓT DO OJCZYZNY?

PATRIOTYZM WOBEC
NOWYCH CZASÓW.
KONTYNUACJE
I POSZUKIWANIA

Wydanie niniejszej publikacji było możliwe dzięki dofinansowaniu przez
Gminną Bibliotekę Publiczną w Lesznowoli.

MONOGRAFIE
INSTYTUTU NAUKI
O POLITYCE

POWRÓT DO OJCZYZNY?

PATRIOTYZM WOBEC
NOWYCH CZASÓW.
KONTYNUACJE
I POSZUKIWANIA

Redakcja naukowa
Cezary Smuniewski
Paweł Sporek

Warszawa 2017

Seria wydawnicza: Monografie Instytutu Nauki o Polityce

Recenzenci:

prof. dr hab. Ryszard Szpyra
prof. dr hab. Waldemar Kitler
dr hab. Danuta Łazarska
dr hab. Marek Cichocki

Redakcja językowa:

dr Tadeusz Borucki - język polski
Jolanta Olpińska - język angielski

Korekta:

Anna Opolska
dr Małgorzata Jesiotr

Skład:

Tekanet Tomasz Kasperczyk

© Copyright by Cezary Smuniewski, Warszawa 2017

© Copyright by Paweł Sporek, Warszawa 2017

© Copyright by Instytut Nauki o Polityce, Warszawa 2017

Wszelkie prawa zastrzeżone. Każda reprodukcja lub adaptacja całości bądź części niniejszej publikacji, niezależnie od zastosowanej techniki reprodukcji (drukarskiej, fotograficznej, komputerowej i in.), wymaga pisemnej zgody Autora i Wydawcy.

Objętość 22 arkusze wydawnicze

Wydawca:

Wydawnictwo Instytutu Nauki o Polityce
www.inop.edu.pl

ISBN: 978-83-950685-0-8

Druk i oprawa: Fabryka Druku

Spis treści

9 Od redaktorów

Część I Patriotyzm w myśli. Na gruncie teorii

Cezary Smuniewski

15 **Ku identyfikacji współczesnej drogi miłośnika ojczyzny.
Z badań nad tożsamością i patriotyzmem w tworzeniu
bezpieczeństwa narodowego Polski**

Marta Szymańska

47 **Patriotyzm – rozumienie pojęcia na gruncie polskim.
Próba rekonesansu**

Konrad Majka

63 **Nacjonalizm a patriotyzm. Różnice, podobieństwa, zależność**

Marcin Mazurek

87 **Patriotyzm kosmopolityczny**

Lech Szyndler

109 **Antropologiczne aspekty patriotyzmu (formuła tomizmu
konsekwentnego w ujęciu prof. Mieczysława Gogacza)**

Część II Patriotyzm w słowie. Głosem literatury

Paweł Sporek

135 ***Rzadko na moich wargach...* Jana Kasprowicza jako głos
sprzeciwu wobec profanacji idei patriotycznej i afirmacja
umiłowania rodzimego kraju**

Karolina Zakrzewska
151 **Stanisława Wyspiańskiego metafizyka narodu**

Małgorzata Gajak-Toczek
171 **Bonifacy Miązek w poszukiwaniu ojczyzno-
wego domu.**
Liryczne zapiski współczesnego wygnania

Część III Patriotyzm w edukacji. W stronę wychowania

Iwona Morawska
195 **Blaski i cienie edukacji patriotycznej**

Leszek Jazownik
217 **O wychowaniu patriotycznym we współczesnej szkole**

Dorota Karkut
245 **Patriotyzm – temat ważny i zawsze aktualny na godzinach
języka polskiego, historii i wiedzy o społeczeństwie**

Maria Sienko
259 **Mała, większa i największa ojczyzna człowieka.
Kształtowanie postaw patriotyzmu na lekcjach języka polskiego
(według oferty programowo-podręcznikowej *To lubię!*)**

Zofia Budrewicz
281 **Patriotyzm w polonistycznej edukacji międzykulturowej**

Henryk Gradkowski
303 **Jak czytano, a jak czytać dzisiaj romantyków w szkole?
Przyczynek do rozważań o kształtowaniu modelu polskiego
patriotyzmu**

Część IV Patriotyzm w doświadczeniu. Oblicza codzienności

- Janusz Królikowski
- 327 **Funkcja „polityczna” Kościoła w służbie ojczyzny**
- Ilona Urych
- 345 **Od kultury fizycznej do patriotyzmu i od patriotyzmu do kultury fizycznej. O kształtowaniu postaw w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego**
- Jolanta Fiszbak
- 371 **„Choroba” nie tylko Sopliców – o polskim umiłowaniu wolności i patriotyzmie współczesnej młodzieży**
- Katarzyna Grudzińska
- 405 **O patriotyzmie współczesnej młodzieży – deklaracje i postawy uczniów klas wojskowych**
- Alina Kulczyk-Dynowska
- 427 **Dziedzictwo przyrodnicze a patriotyzm – na przykładzie parków narodowych**

Katarzyna Grudzińska

O patriotyzmie współczesnej młodzieży – deklaracje i postawy (uczniów klas wojskowych)

**Patriotism of contemporary youth –
declarations and attitudes (of military
profile class, secondary school students)**

Streszczenie

Artykuł opiera się na wynikach ankiety przeprowadzonej na grupie siedemdziesięciu pięciu uczniów liceum o profilu wojskowym. Celem sondażu była ocena uczniowskich wypowiedzi na temat patriotyzmu i kwestii z tym pojęciem związanych. Z ankiety jasno wynika, że młodzi ludzie uważają się za patriotów. Za najważniejszy przejaw postawy patriotycznej uznali szacunek dla flagi i godła, noszenie narodowych emblematów, a także uczestnictwo w marszach narodowościowych. Nie jest natomiast według nich istotna znajomość polskiej historii. Jednym z elementów budujących narodową tożsamość okazała się natomiast mocno akcentowana niechęć wobec obcych. Uczniowie fascynują się wojennym i powojennym okresem w polskiej historii, kultywują pamięć Armii Krajowej oraz walczących w jej szeregach bohaterów. Szacunek dla nich manifestują strojem, utożsamiają się z przekazem hip-hop-

wych utworów opierających swoje przesłanie na ideałach i dziejach Polski Walczącej.

Summary

The article is based on the results of a survey conducted on a group of seventy-five military profile class, secondary school students. The aim of the survey was to assess the students' statements about patriotism and the issues associated with this concept. The survey clearly shows that young people consider themselves patriots. The most important manifestation of the patriotic attitude for them was the respect for the flag and national emblem, wearing national symbols, as well as the participation in national marches. However, according to them, the knowledge of Polish history is not essential. One of the building blocks of national identity turned out to be highly stressed, aversion to strangers. Students are fascinated with the war and post-war period of the Polish history, they cultivate the memory of the Home Army and the heroes fighting in its ranks. They manifest respect for them in the way they dress, they identify with the message of hip-hop soundtracks which based their message on the ideals and history of the Polish Underground State in the time of World War II.

Słowa kluczowe: patriotyzm, edukacja, wojskowość

Key words: patriotism, education, military

1. Ustalenia wstępne

Kluczowe dla tematu artykułu pojęcie patriotyzmu pojawia się w dyskursie publicznym niezwykle często – stąd wydaje się oczywiste i łatwe do zdefiniowania. Śmiało można by postawić tezę, że stało się ono w ostatnich latach wyrazem modnym – używanym niemal przy każdej próbie określenia stosunku człowieka do ojczyzny. Stan taki wymaga krytycznej refleksji. Analizując starsze i nowsze definicje słownikowe, z łatwością daje się zauważyć, że łączy je element o charakterze emocjonalnym, czyli różnie ujmowany aspekt miłości i przywiązania do ojczystego kraju. Przykładowo: *Podręczny słownik języka polskiego*, będący

przedrukiem wydania z 1939 roku, opisuje patriotę jako „obywatela kochającego ojczyznę, gorliwego o dobro własnego kraju, gotowego dla poświęceń dla ojczyzny”¹, a uczucie tego typu jako patriotyzm². Z kolei według Jana Tokarskiego, autora *Słownika wyrazów obcych PWN*, patriotyzm to „postawa społeczno-polityczna i forma ideologii, łącząca przywiązanie do własnej ojczyzny oraz poświęcenie dla własnego narodu”³. W opracowaniach nowszych patriotyzm ujmowany jest jako „miłość ojczyzny, przywiązanie do swego narodu”⁴ czy „wszelkie umiłowanie ojczyzny jako miejsca swojego pochodzenia i/lub zamieszkania”⁵. Rozbudowaną, nieco bardziej uszczegółowioną o polski kontekst, definicję podaje Beata Boczukowa: „Patriotyzm oznacza więź uczuciową z krajem wyrażającą się między innymi przez chęć życia, mieszkania i pracowania dla pomnażania jego dorobku. Innym wskaźnikiem świadczącym o przywiązaniu do naszej Ojczyzny jest gotowość obrony dobrego imienia Polski i Polaków oraz poświęcenia życia w przypadku jej zagrożenia”⁶. Znaczenie tego ujęcia wynika z jasno wyłożonych w nim oczekiwań, które określają wzorzec patrioty na czas wojny i pokoju.

W aspekcie historycznym patriotyzm jednoznacznie i powszechnie utożsamiany jest z bohaterstwem, walecznością, z aktywnością powstańczą i innymi postawami kojarzonymi walką za kraj. Nasuwa się jednak pytanie, czy teraźniejszość pozwala na taką jednoznaczność, jeśli weźmie się pod uwagę złożoność sytuacji geopolitycznej, a także przemiany historyczno-socjologiczne? Stosunkowo łatwy do zdefiniowania patriotyzm czasu wojny przestał być tak prostym do określenia w czasach współczesnych. Ponadto dynamiczne dzieje państwa polskiego zawsze sprzyjały gwałtownym przeobrażeniom zarówno tego pojęcia, jak i zajmowanych wobec niego stanowisk⁷. Konstytuowanie

¹ Z. de Bondy-Łempicka, S. Arct, *Podręczny słownik języka polskiego*, Poznań 1957, s. 203.

² Tamże.

³ J. Tokarski, *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1971, s. 558.

⁴ Hasło: *patriotyzm*, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/patriotyzm;5470455.html> [dostęp: 13.03.2016].

⁵ Hasło: *patriotyzm*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/patriotyzm;3955049.html> [dostęp: 13.03.2016].

⁶ B. Boczukowa, *Edukacja regionalna jako czynnik wychowania patriotycznego i obronnego*, w: *Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność*, R. Kalinowski, J. Kunikowski, L. Wyszczelski (red.), Siedlce 2004, s. 143.

⁷ Por. J. Kunikowski, *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*, w: *Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo*, E.A. Wesołowska, A. Szerauc (red.), Warszawa 2002, s. 83; R. Rosa, *Współczesne determinanty wychowania patriotyczno-obronnego*, tamże, s. 89;

tożsamości patriotycznej współczesnego Polaka musi się dzisiaj kształtować na styku wartościujących refleksji – np. określających stosunek do imigrantów, do emigracji zarobkowej w kontekście zagrożenia terroryzmem, a przede wszystkim – dotyczącej sytuacji politycznej w kraju, państwach ościennych i pozostałych częściach świata.

2. Klasa wojskowa jako grupa badawcza

Celem niniejszego wywodu jest zebranie wniosków nasuwających się po analizie wyników ankiety przeprowadzonej wśród uczniów klas licealnych o profilu wojskowym. Przy pomocy wielu otwartych i zamkniętych pytań sprawdzała ona funkcjonowanie pojęcia patriotyzmu w wypowiedziach respondentów. Badaniem objęto siedemdziesięciu pięciu wychowanków Zespołu Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira w Krakowie. Program nauczania w klasach wojskowych wchodzących w skład owej placówki, prócz realizacji wskazanych w podstawie programowej przedmiotów ogólnokształcących, włącza w cykl edukacyjny przedmioty kierunkowe, związane z wojskowością i obronnością, takie jak wychowanie wojskowe (jedna godzina tygodniowo w klasie pierwszej i trzy w klasie drugiej) oraz szkolenie wojskowe (dwie godziny w klasie pierwszej i trzy w klasie drugiej). W ramach tych zajęć uczeń poznaje:

„strukturę systemu obronnego Rzeczypospolitej Polskiej; obowiązki władz lokalnych, instytucji i obywateli w zakresie obronności; podstawy prawne, strukturę organizacyjną systemu zarządzania kryzysowego; indywidualne i zbiorowe środki ochrony przed współczesnymi zagrożeniami czasu pokoju i wojny; zasady zachowania się w wypadku zagrożeń zbiorowych (sposoby alarmowania ludności, zachowanie się podczas ewakuacji); współczesne technologie informatyczne; podstawowe zasady strzelania, a także organizację i zasadę działania drużyny i plutonu”⁸.

A. Rzegocki, *Wprowadzenie*, w: *Polska czyli... Idee wspólnoty politycznej i tożsamości narodowej w polskiej tradycji intelektualnej*, A. Rzegocki (red.), Kraków 2011, s. 7–13; A. Walicki, *Polskie ideologie narodowe w perspektywie typologiczno-porównawczej*, w: tegoż, *Naród, nacjonalizm, patriotyzm*, Kraków 2009, s. 421–522; A. Walicki, *Trzy patriotyzmy*, Warszawa 1991, s. 7–83.

⁸ Informacje zaczerpnięte ze strony internetowej szkoły: http://www.zszhs.krakow.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=96:klasa-wojskowa&catid=83:klasa-wojskowa&Itemid=499 [dostęp: 13.03.2016].

Ponadto w ramach prowadzonych zajęć uczeń zapoznaje się:

„[ze] szkoleniem taktycznym i inżynieryjno-saperskim; musztrą i strzelectwem; rolą oraz formą spełniania powinności obronnych przez organy władzy i obywateli; rolą międzynarodowego prawa humanitarnego oraz organizacji i instytucji międzynarodowych w łagodzeniu skutków zagrożeń militarnych dla ludności cywilnej; potrzebą ostrzegania ludności o zagrożeniach oraz koniecznością organizowania akcji ratowniczej”⁹.

Program nauki oprócz wymienionych zajęć przewiduje dwukrotne uczestnictwo ucznia w obozie kondycyjno-szkoleniowym.

Opisana wyżej oferta edukacyjna, na którą składa się bogaty program zajęć szkolnych i pozaszkolnych, musi dawać uczniowi przedsmak prawdziwego wojska – zapoznaje się on z warunkami pracy żołnierza zawodowego, odkrywa jej sens i założenia. Trzeba tu nadmienić, że ten profil kształcenia cieszy się w Zespole Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira niesłabnącym zainteresowaniem wśród młodzieży; klasy są liczne, a uczniowie rekrutują się z bardzo odległych nieraz rejonów miasta.

3. „Moda” na patriotyzm?

Ścisłe sprecyzowanie grupy badawczej, ograniczające czynności analityczne do uczniów klas wojskowych, to konsekwencja logicznego wniosku, że gimnazjalistę obierającego kierunek wojskowy musi cechować predylekcja o charakterze narodowo-patriotycznym, która skłania go do podjęcia takiego, a nie innego wariantu kształcenia. To zawężenie wynika też z obserwacji zjawiska, które można określić jako „moda na patriotyzm”. Ma ono charakter prawdziwie wielowymiarowy – jego najbardziej wymownym i wyrazistym przejawem jest strój, a najbardziej wymiernym – stały wzrost popularności kierunków wojskowych na poziomie liceum. Pierwszy aspekt zagadnienia jest łatwo zauważalny nie tylko dla pracownika polskiej szkoły. Na ulicy, w środkach komunikacji miejskiej, w sklepach i innych miejscach przestrzeni publicznej widać młodych ludzi w bluzach czy koszulkach z napisami o treści patriotycznej, patriotyczno-narodowej czy też historyczno-patriotycznej, często o charakterze

⁹ Tamże.

radykałnym: „Polska Walcząca”, „Śmierć wrogom Ojczyzny”, „Żołnierze Wyklęci”, „Od urodzenia dumny z pochodzenia”, „Chwała bohaterom Ojczyzny”, „Narodowa дума” „Poland First to Fight” „Nie mówię szeptem, gdy pytają skąd jestem”, „Bóg Honor Ojczyzna”, „44 nie zapomnimy”, „Polscy Patriotci”. Wymienionym napisom towarzyszy najczęściej znak Orła Białego lub symbol Polski Walczącej.

Wspomniany wyżej model bluzy czy koszulki to najczęstszy strój ucznia obserwowanych klas wojskowych, noszony w tzw. „dni niemundurowe”, czyli takie, w których może uczestniczyć w zajęciach szkolnych w ubraniu cywilnym. W pozostałe dni tygodnia musi on, począwszy od klasy pierwszej, przychodzić do szkoły w pełnym umundurowaniu. Zgodnie z opinią wychowawców uczniowie wypełniają ten obowiązek ochoczo, nie ma przypadków wyłamania się, a zakup munduru i jego przymiarki były dla młodych kadetów momentami niemałej ekscytacji.

Opisywane przejawy „patriotycznej mody” to zjawisko stosunkowo nowe. Sięgając pamięcią do schyłku ubiegłego stulecia, odnajdziemy opinie zgoła inne – autorzy licznych publikacji z pewnym żalem obserwowali dewaluację pojęcia patriotyzmu, brak zainteresowania młodzieży kwestiami ojczyzny i narodu, pewne jej zniechęcenie. Najdobitniej wyrażał się ów nastrój w stwierdzeniu Jacka Salija: „Mówienie o ojczyźnie i o miłości ojczyzny wielu Polaków dzisiaj drażni. Wynika to nie tylko ze współczesnej alergii na patos i gołosłowność. Socjologowie sygnalizują zatrważająco niską ocenę własnego narodu u wielu dzisiejszych Polaków, zwłaszcza u młodych. Kiedy wyjeżdżamy za granicę, wielu z nas wstydzi się tego, że są Polakami”¹⁰.

Rzut oka na ulice polskich miast i hasła na murach, lektura napisów na naklejkach widniejących w najróżniejszych miejscach, takich jak przystanki komunikacji miejskiej, klatki schodowe w blokach znajdujących się na terenie Nowej

¹⁰ J. Salij, *Patriotyzm dzisiaj*, Poznań 2005, s. 7. Na temat zaniku postaw patriotycznych w latach dziewięćdziesiątych XX wieku przeczytaj: W. Magoń, *Czy kryzys wychowania patriotycznego młodzieży?*, w: *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, W. Magoń, J. Bogusz i in. (red.), Bydgoszcz 1995, s. 5–11; J. Półturzycki, *Edukacja patriotyczna w treściach programów zreformowanej szkoły*, w: *Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo...*, dz. cyt., s. 24–52; G. Wierzbicki, *Uwarunkowania w kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych*, w: *Wychowanie patriotyczno-obronne...*, dz. cyt., s. 177–183.

Huty oraz innych dzielnic Krakowa (treść zbieżna z nadrukami na bluzach i koszulkach), a przede wszystkim obserwacja wspomnianych przemian oświatowo-socjologicznych skłaniają do refleksji zgoła odmiennej, w zasadzie całkowicie przeciwstawnej. Dzisiaj młodzież kreuje się na dumnych ze swojego pochodzenia Polaków i gorących patriotów. W czasie uroczystej akademii zorganizowanej w Zespole Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira z okazji listopadowego Święta Niepodległości (10.11.2015) znaczna część uczniów zdejmowała białe koszule, aby zaprezentować „patriotyczne” podkoszulki, wtórując głośno odtwarzanemu przed apelem *Mazurkowi Dąbrowskiego*. Nasuwa się tutaj pytanie, czy ten deklarowany gestem i słowem patriotyzm młodych to emocja utrwalona na gruncie tożsamości – czy nie jest to przypadkiem uleganie swoistej modzie, nowym trendom? Odpowiedź na to pytanie, a także na wiele innych, miały dać wyniki ankiety przeprowadzonej w roku szkolnym 2015/2016.

4. Definicje i deklaracje

Kwestią fundamentalną i zarazem punktem wyjścia dla rozważań na temat patriotyzmu młodych adeptów sztuki wojskowej jest pytanie o źródła postawy zaświadczonej wyborem szkoły. O uczniowskich motywacjach i powodach wyboru profilu wojskowego wiele mówią udzielone przez nich odpowiedzi w pierwszym punkcie ankiety: „Jesteś uczniem klasy wojskowej. Dlaczego wybrałeś akurat taki kierunek kształcenia?”. Układają się one w następującą listę frekwencyjną (liczba oznacza ilość osób dokonujących wskazania):

- a. chęć pracy w wojsku – 30
- b. zainteresowanie wojskiem, tematyką militarną – 27
- c. planowanie studiów na uczelni wojskowej – 5
- d. chęć obrony ojczyzny, patriotyzm – 4
- e. atrakcyjność kierunku – 1
- f. wybór rodziców – 1
- g. spełnienie marzeń – 1
- h. nowe doświadczenia – 1
- i. przedsmak wojska – 1
- j. bez powodu – 1

Z powyższych odpowiedzi wyodrębniają się wyraźnie dwie dominujące grupy, które wydają się mieć wspólne motywacyjne podłoże. Dla największej liczby uczniów istotnym czynnikiem wpływającym na wybór szkoły była chęć pracy w wojsku. Żaden z nich nie wskazał ekonomicznego aspektu tego wyboru, powiązanego na przykład z wysokimi zarobkami czy gwarancją pracy zapewniającej ustabilizowany tryb życia. Pragnienie wykonywania profesji żołnierza zawodowego może tu wynikać z pasji i fascynacji. Takiego właśnie wskazania dokonała druga pod względem liczebności grupa uczniów odpowiadających na pierwsze pytanie ankiety. Widać zatem, że większość uczniów klas wojskowych uczy się w nich, gdyż realizuje własne ambicje, osobiste pragnienia i marzenia związane z wyborem drogi życiowej (wyjątek stanowią dwie osoby, które nie udzieliły w omawianym punkcie żadnej odpowiedzi). Tylko czterech ankietowanych uznało swój wybór za wyraz patriotyzmu. Ten wynik może zaskakiwać, zważywszy na fakt, że na zawarte w trzecim punkcie ankiety pytanie: „Czy określiłbyś siebie jako patriotę?” tylko czterech uczniów odpowiedziało negatywnie, spośród których dwóch uzasadniło swoją postawę niezajomością historii, kolejny – „nieudzielaniem” społecznym, zaś ostatni – chęcią pracy za granicą. Twierdząco odpowiedziało natomiast aż 63 uczniów. Nie wszyscy uzasadniali swoją deklarację, ci zaś którzy tego dopełnili, robili to w różny sposób:

- a. kocham ojczyznę – 16 osób
- b. uczestniczę w wydarzeniach patriotycznych – 9 osób
- c. szanuję naród – 3 osoby
- d. jestem gotowy oddać życie – 2 osoby
- e. szanuję symbole – 2 osoby
- f. pojedyncze uzasadnienia: interesuję się historią, walczę z propagandą, walczę o prawdę historyczną, godnie reprezentuję kraj, chcę pracować w wojsku, uczestniczę w meczach reprezentacji, jestem gotowy do obrony kraju, szanuję polską tradycję.

Większość osób utożsamia patriotyzm z miłością do ojczyzny, co jest zgodne z potocznym rozumieniem tego słowa i definicjami słownikowymi, a także ankietowymi wynikami punktu czwartego, który otrzymał brzmienie: „Jak zde-

finiowałbyś pojęcia: patriotyzm, nacjonalizm, państwo, ojczyzna?”. Oto wykaz odpowiedzi wraz z liczbą osób, która takowej udzieliła:

Patriotyzm

- a. miłość do ojczyzny – 18
- b. oddanie ojczyźnie – 12
- c. szacunek dla historii – 7
- d. służba ojczyźnie – 6
- e. wspieranie narodu – 4
- f. gotowość walki za ojczyznę – 4
- g. troska o kraj – 3
- h. pojedyncze odpowiedzi: noszenie barw, utożsamianie się z krajem, uczestnictwo w obchodach, wiara w państwo, przestrzeganie prawa.

Nacjonalizm

- a. stawianie ojczyzny na pierwszym miejscu – 7
- b. obrona ojczyzny – 2
- c. fanatyzm – 3
- d. uważanie własnego kraju za najlepszy – 3
- e. uznawanie państwa za największe dobro – 2
- f. wiara w naród – 2
- g. skrajna prawica – 1
- h. niewola – 1
- i. „Polska dla Polaków” – 1

Państwo

- a. obszar ziemi, na którym żyje grupa ludzi – 15
- b. kraj, w którym mieszkam – 11
- c. kraj – 4
- d. wspólnota terytorialna – 4
- e. ojczyzna – 3
- f. miejsce, o które walczyli przodkowie – 2

- g. władza – 2
- h. niepodległa ziemia – 2
- i. tradycja – 1
- j. obywatele – 1
- k. przynależność lokalna – 1
- l. zjednoczeni ludzie – 1

Ojczyzna

- a. miejsce, skąd pochodzę – 12
- b. mój kraj – 7
- c. państwo – 6
- d. mój dom – 6
- e. naród kochający historię – 5
- f. miejsce, w którym żyję, mieszkam – 5
- g. wspólna z innymi historia – 3
- h. miejsce, z którym się utożsamiam – 2
- i. miejsce, które kocham – 2
- j. miejsce ważne – 1
- k. wspólnota duchowa – 1
- l. zaszczyt – 1
- m. spadek po przodkach – 1
- n. coś ważnego – 1
- o. przynależność duchowa – 1

Powyższy rejestr uczniowskich odpowiedzi to interesująca ilustracja braku kompetencji terminologicznej lub niediagnozowalnej w obliczu przeprowadzonych badań niechęci tworzenia nieprostych definicji z jednej strony (52 osoby na 75 badanych nie wyjaśniły pojęcia nacjonalizmu, 28 nie podało definicji państwa, 22 – ojczyzny, 16 – patriotyzmu), emocjonalnej dojrzałości zaś – z drugiej. Mimo częstej nieporadności językowej z odpowiedzi przebija szczerą, mocno emocjonalną stosunek młodzieży do własnego narodu i kraju. Proponowanym określeniom trudno zarzucić merytoryczną niepoprawność.

Co ciekawe natomiast, ten masowo deklarowany patriotyzm uczniów nie stanowi dla nich jednocześnie motywacji wyboru szkoły. Przyczyn tej rozbieżności należy dociekać, analizując odpowiedzi znajdujące się w punkcie szóstym ankiety, zawierającym pytanie: „Co, Twoim zdaniem, współcześnie oznacza «być patriotą»? Zaznacz trzy najbardziej trafne odpowiedzi”. Ich lista frekwencyjna prezentuje się następująco:

- a. szanować godło i flagę – 62
- b. nosić z dumą odznaki i emblematy narodowe – 48
- c. uczestniczyć w marszach patriotycznych – 32
- d. znać polską historię i literaturę – 28
- e. należeć do organizacji patriotycznej – 12
- f. szanować język polski – 12
- g. przestrzegać prawa – 11
- h. brać udział w wyborach i referendach – 7
- i. mieszkać w Polsce, nie emigrować – 6
- j. kibicować polskiej reprezentacji – 3
- k. płacić podatki – 2
- l. sumiennie uczyć się i pracować – 1

Przywiązanie do kraju, zdaniem większości, powinno się manifestować przez zewnętrzny wizerunek i szacunek dla symboli. Dla nieco mniejszej niż połowa części ankietowanych ważnym elementem postawy patriotycznej jest znajomość polskich dziejów i literatury.

Aby tę znajomość ocenić, choćby pobieżnie, sformułowano w ankiecie kilka pytań pozwalających wysondować, czy młodzież potrafi umiejscowić w czasie momenty przełomowe dla polskiego narodu i czy jest w stanie skojarzyć ważne wydarzenie historyczne z biorącą w nim udział osobą¹¹. Statystyki dotyczące od-

¹¹ Badanie tym samym narzędziem sondażowym świadomości historycznej uczniów znajdujących się na różnym poziomie edukacyjnym może budzić wątpliwości i zastrzeżenia wynikające z potencjalnej rozbieżności posiadanej przez licealistów wiedzy. W związku z tym poziom weryfikowanych wiadomości został obniżony, bo ograniczony do faktów i dat najważniejszych. Ponadto, zgodnie z wytycznymi podstawy programowej nauczania historii, uczeń kończący gimnazjum ma znać historię Polski niemal do połowy wieku XX, a szkołę ponadgimnazjalną rozpocząć od rozważań na temat drugiej wojny światowej. Dodatkowo, na poziomie gimnazjum realizowany jest przedmiot wiedza o społeczeństwie, który wzbogaca historyczną kompetencję ucznia o najważniejsze aspekty dziejów najnowszych.

powiedzi na pytanie: „Jakie wydarzenia z historii Polski kojarzą Ci się z poniższymi datami?” zawarte są w poniższej tabeli:

	Odpowiedź poprawna	Brak odpowiedzi	Odpowiedź błędna
1795	14	53	7
1830	12	59	4
1863	12	61	2
1918	23	32	20
1939	33	18	24
1944	20	33	22
1981	15	51	9
1989	13	48	14
2004	33	41	1

Dane z tabeli nie dają oczywiście pełnego obrazu stanu wiedzy historycznej licealistów, ale wyniki są niepokojące, gdyż pokazują duże braki młodzieży w tym zakresie. Do podobnych wniosków można dojść, analizując wyniki zadania polegającego na połączeniu postaci z wydarzeniem. Poniżej podano zestawione już pary wraz z liczbą poprawnych odpowiedzi:

- a. Mieszko I i chrzest Polski – 55
- b. Lech Wałęsa i obrady okrągłego stołu – 41
- c. Władysław Jagiełło i bitwa pod Grunwaldem – 29
- d. Jan III Sobieski i odsiecz wiedeńska – 24
- e. Tadeusz Kościuszko i bitwa pod Racławicami – 21
- f. Krzysztof Kamil Baczyński i powstanie warszawskie – 18
- g. Stanisław August Poniatowski i obiady czwartkowe – 15
- h. Romuald Traugutt i powstanie styczniowe – 12

Warto uzmysłwić sobie, że w ankiecie brało udział 75 uczniów, dlatego liczba poprawnych odpowiedzi z pewnością nie daje poczucia, że objęta badaniem młodzież orientuje się w polskiej historii. Również niedobrze, choć w subiektywnym odczuciu może nieco lepiej, wygląda kwestia orientacji w najnowszych

Taka konstrukcja ministerialnych założeń edukacyjnych usprawiedliwia równe traktowanie wszystkich ankietowanych licealistów.

dziejach politycznych. Wyniki zadania, w którym poproszono uczniów o wskazanie polskich prezydentów spośród wymienionych w szeregu znanych polityków, przedstawiają się następująco (liczba obok nazwiska oznacza liczbę osób, które wskazały daną postać jako polskiego prezydenta):

- a. Bronisław Komorowski – 68
- b. Lech Kaczyński – 65
- c. Lech Wałęsa – 58
- d. Aleksander Kwaśniewski – 49
- e. Wojciech Jaruzelski – 15
- f. Radosław Sikorski – 7
- g. Jarosław Kaczyński – 7
- h. Donald Tusk – 3
- i. Józef Piłsudski – 1

Cztery ostatnie podpunkty są wyrazem braku świadomości historyczno-politycznej osiemnastu respondentów. Liczba wskazań poprawnych udowadnia natomiast, że im bliżej współczesności, tym ta świadomość jest większa, choć na pewno niezadowalająca.

5. My i oni

Do oceny stopnia ewentualnych nastrojów nacjonalistycznych¹² panujących wśród uczniów posłużyły dwa pytania ankietowe związane z poczuciem przynależności i stosunkiem do „obcych”. Śmiało można tu postawić tezę, że nie rzeczywista sytuacja społeczno-polityczna Polski, ale doniesienia medialne prowokują dzisiaj młodzież do określania swojego stosunku wobec imigrantów, m.in. z krajów muzułmańskich. Na pytanie: „Jak ocenilibyś swój stosunek do imigrantów, np. z Syrii? Zakreśl maksymalnie dwie odpowiedzi” uczniowie reagowali następująco:

¹² Zważywszy na fakt, że słowo „nacjonalizm” budzi dziś wiele kontrowersji, zarówno terminologicznych, jak i ideologicznych, muszę w tym miejscu uściślić, iż mówiąc o nastrojach nacjonalistycznych części ankietowanej młodzieży, myślę o powszechnym współcześnie rozumieniu nacjonalizmu, które osadza to pojęcie w kręgu szowinizmu, dyskryminacji i ksenofobii, a oddala od źródłowego i historycznego sensu. Przykłady takiego spojrzenia można odnaleźć choćby we fragmentach artykułu opublikowanego na łamach jednego z popularnych tygodników, w którym cytowane są wypowiedzi różnych osób: M. Świąchowicz, E. Lis, *O walczqę Polską Walczqę?*, „Newsweek” 2016, nr 33, s. 12–16.

- a. pogarda – 27
- b. nienawiść – 26
- c. obojętność – 24
- d. agresja – 22
- e. współczucie – 15
- f. sympatia – 0
- g. brak odpowiedzi – 1

Żaden z ankietowanych nie darzy imigrantów sympatią, a 20% uczniów odczuwa wobec nich współczucie. Emocje pozostałych oscylują między obojętnością a nienawiścią. Widoczna jest niechęć młodzieży wobec napływu obcych do Europy. Czy można ten emocjonalny chłód rozpatrywać w kategoriach nacjonalistycznych? Na pewno tak – co potwierdza obserwacja rezultatu kolejnego punktu ankiety. Zapytano w nim uczniów: „Czy Polska ma dzisiaj wroga wśród krajów świata (Europy)?”. Twierdząco odpowiedziało 47 osób, negatywnie – 28. Wśród wrogów wskazywano następujące państwa:

- a. Rosja – 24
- b. Niemcy – 23
- c. USA – 2
- d. Ukraina – 2
- e. kraje islamskie – 2
- f. Islam – 2
- g. Pojedyncze odpowiedzi: Afganistan, Irak, Syria, Egipt, Korea Północna, Francja.

Uczniowskie wybory są nacechowane pejoratywnie. Niechęć wobec obcych – zarówno tych najbliższych, z krajów sąsiednich, jak i tych dalszych, np. z krajów Bliskiego Wschodu – jest bardzo widoczna. Nie można się było zresztą spodziewać innego wyniku. Napisy na tak chętnie noszonych przez młodzież bluzach (wspominanych już wcześniej), a także rozproszone w różnych częściach ankiety odpowiedzi wskazują na wyraźne utożsamianie się młodzieży z nurtem narodowym otoczonym nimbem Żołnierzy Wyklętych. Zapytani o to „Kto ze znanych Polaków (żyjących w przeszłości lub współcześnie) jest dla Ciebie wzorem patrioty, bohatera, obrońcy ojczyzny? Możesz wymienić więcej niż jedno nazwisko”, odpowiadali następująco (liczba obok osoby to liczba uczniów wyróżniających daną postać):

- a. Józef Piłsudski – 20 (*nota bene* – tylko pięć odpowiedzi było poprawnych pod względem ortograficznym!)
- b. Witold Pilecki – 15
- c. Jan Paweł II – 14
- d. Lech Wałęsa – 10
- e. Tadeusz Kościuszko – 10
- f. Józef Kuraś – 6
- g. Danuta Siedzikówna, „Inka” – 6
- h. Roman Dmowski – 4
- i. August Fieldorf „Nil” – 4
- j. Adam Mickiewicz – 3
- k. Juliusz Słowacki – 3
- l. Henryk Reyman – 3
- m. Władysław Anders – 2
- n. Jerzy Popiełuszko – 2
- o. pojedyncze odpowiedzi: Tadeusz Polkowski, Krzysztof Kamil Baczyński, Mieszko I, Ignacy Paderewski, Bolesław Chrobry, Stanisław Maczek, Władysław Jagiełło, Marian Kowalski, Janusz Korwin Mikke, Aleksander Kamiński, Wojciech Jaruzelski, Lech Kaczyński, Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”, Aleksander Kwaśniewski, Paweł Kukiz.

Wysoka pozycja Witolda Pileckiego, a także pojawienie się w rankingu nieidentyfikowalnych dla ogółu nazwisk Kurasia, Siedzikówny czy Szendzielarza świadczą o fascynacji młodzieży historią Armii Krajowej i jej bohaterami. Wizerunki tych postaci są powszechnie znane, widnieją na plakatach i naklejkach umieszczanych w miejscach publicznych, występują jako ilustracje patriotyczno-narodowościowych haseł przedrukowywanych na bluzach i koszulkach. Historia Żołnierzy Wyklętych to inspiracja najnowszych muzycznych trendów młodzieżowych – o czym więcej poniżej. Komentarza w tym miejscu wymaga także fakt, że trzynastu uczniów nie wskazało żadnej osoby jako wzoru patrioty, bohatera czy obrońcy ojczyzny. Zważywszy na to, że dziesięciu z nich w kolejnym pytaniu ankiety samych siebie nazywa patriotami, taki wynik zmusza do refleksji. Nie da się oczywiście z niezachowaną pewnością diagnozować moty-

wacji ankietowanych, którzy nie udzielili odpowiedzi, ale jej brak jest bardzo wymowny – świadczyć może o niedostatecznej wiedzy historycznej albo celowym odżegnywaniu się od przeszłości. W drugim przypadku mielibyśmy do czynienia z podszytym dumą patriotyzmem deklaratywnym, być może ze swojego rodzaju patriotycznym egocentryzmem, wynikającym z przekonania, że tylko ja (lub moje pokolenie) prawdziwie kocha ojczyznę.

Poproszeni o wymienienie polskich utworów o tematyce patriotycznej – przy czym nie zastosowano w pytaniu ograniczenia wyłącznie do tekstów literackich – uczniowie odpowiadali następująco (liczby oznaczają ilość uczniowskich wskazań):

- a. *Mazurek Dąbrowskiego* – 21
- b. *Rota* – 13
- c. *Wesele* – 10
- d. *Bogurodzica* – 8
- e. *Chłopi* – 8
- f. *Rozkwitają pąki białych róż* – 6
- g. *Legiony* – 7
- h. *Mury* – 5
- i. *Dziady* – 5
- j. *63 dni chwały* (Hemp Gru) – 6
- k. *Moja mała dziewczynko z AK* (Tadek) – 4
- l. *Ludzie bezdomni* – 4
- m. *Witam cię w Polsce* (ZBUKU) – 4
- n. *Mój Hymn* (Horytnica) – 4
- o. *Kordian* – 3
- p. *Pieśń o żołnierzach z Westerplatte* – 3
- q. *O mój rozmarynie* – 3
- r. *Kamienie na szaniec* – 3
- s. *Czerwone maki* – 3
- t. wskazania dwukrotne: *Lalka*, *Jądro ciemności*, *Reduta Ordona*, *Wojen-ko*, *wojenko*, *Ułani*
- u. pojedyncze wybory: *Elegia o chłopcu polskim*, *Nie-Boska komedia*, *Marsz*, *marsz Polonia*, *Maszerują strzelcy*, *Pan Tadeusz*, *Rozszumiały*

się wierzby płaczące, *Serce w plecaku*, *Warszawianka*, *Warszawskie dzieci*, *Chłopcy idą na wojnę* (Hukos tf. Kękę, PeeRZet), *Inka* (Tadek), *Obowiązek* (BRO), *Dla emigracji* (Tadek), *Młody Polak* (Kękę), *Kolęda warszawska* (Margaret), *Dziś idę walczyć, mamo!* (O.S.T.R. & KASTA), *Żołnierze wyklęci* (Tadek), *Urodziłem się w Polsce* (Złe psy), *Husaria* (Bujak), *Powstanie* (Tadek), *Sztafeta pokoleń* (Tadek).

Powyższy zestaw daje się łatwo podzielić na trzy grupy: pierwsza to utwory literackie z kanonu szkolnego, których wybór inspirowany był z pewnością aktualną sytuacją lekturową ucznia; drugą stanowiły popularne pieśni narodowo-patriotyczne, zaś do trzeciej, najobszerniejszej, należy zaliczyć szeroki repertuar utworów hip-hopowych. Te ostatnie łączy wspólna tematyka oraz stosunek do spraw historii i ojczyzny. Wiele miejsca poświęca się w nich bohaterom Armii Krajowej, deklaracjom pamięci i wierności sprawom narodowym. Po zestawieniu przesłania tekstów wymienionych piosenek z wynikami uzyskanymi po analizie piątego pytania w ankiecie: „Czy należysz do organizacji patriotycznej? Do której? Zakreśl właściwą odpowiedź” można zaryzykować tezę o narodzinach nowej koncepcji patriotyzmu polskiego, patriotyzmu młodych wzorujących się na modelu walki podziemnej. Oto wyniki:

- a. nie należę – 60
- b. Małopolscy Patrioci – 13
- c. Trzecia Droga – 1
- d. Narodowe Odrodzenie Polski – 0
- e. do innej – jakiej? Nowohucy Patrioci – 1

Założenia działalności stowarzyszenia „Małopolscy Patrioci”, do której należy 19% ankietowanych uczniów liceum wojskowego w Zespole Szkół Zawodowych Huty im. Sendzimira, określone zostały w siódmym punkcie statutu tej organizacji: „Celem działania Stowarzyszenia jest:

1. Krzewienie miłości do Narodu i Ojczyzny.
2. Kulturowanie pamięci o zdarzeniach, osobach i miejscach ważnych dla losów Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Propagowanie postaw patriotycznych wśród młodego pokolenia.
4. Pogłębienie i upowszechnianie wiedzy o Narodzie polskim i jego historii.

5. Promowanie sportu i tężyzny fizycznej.
6. Aktywny udział w życiu publicznym¹³.

Stowarzyszenie rozpowszechnia swoje (niekiedy radykalne) poglądy w czasie marszów, wieców i manifestacji. Trzeba tu przypomnieć, że uczestnictwo w takich wydarzeniach jest miarą patriotyzmu dla niemal połowy ankietowanych uczniów (co potwierdziły opisane wcześniej zestawienia odpowiedzi na trzecie pytanie ankiety: „Czy określiłbyś siebie jako patriotę? Tak/Nie – dlaczego?”) – jest ważniejsze od znajomości polskiej literatury i historii, od poszanowania mowy ojczyzny. Nasuwa się pytanie, czy wykazana wyżej dość powszechna wśród respondentów niezajomość dziejów dawnych i najnowszych uprawnia do negowania ich patriotyzmu. Treść przywołanych przez uczniów piosenek hip-hopowych, nasycona informacjami na temat działalności Armii Krajowej i przywołująca czyny nieznanymi do niedawna bohaterów, czczenie strojem pamięci o Żołnierzach Wyklętych, a w końcu sam wybór klasy o profilu wojskowym nie pozwala sprowadzać słownych manifestacji patriotycznych do poziomu wyłącznie deklaratywnego. Licealiści z Zespołu Szkół Huty im. Tadeusza Sendzimira z dumą noszą mundur, aktywnie uczestniczą w szkolnych zajęciach, a w czasie pozalekcyjnym chętnie biorą udział w inicjatywach patriotycznych na terenie miasta Krakowa – uczestniczyli na przykład w uroczystościach związanych z wmurowaniem kamienia węgielnego pod pomnik „Niezlomnym – Ojczyzna”, w „II Krakowskich Zaduszkach za Żołnierzy Wyklętych-Niezlomnych”, w obchodach 153. rocznicy wybuchu powstania styczniowego czy 76. rocznicy napaści ZSRR na Polskę. Ta dobrowolna aktywność pozaszkolna jest na pewno świadectwem wyznawanych poglądów i obrazuje stosunek młodych ludzi do wartości patriotycznych.

6. Młodzi patrioci o szkole

W jaki sposób świat dorosłych powinien odnieść się do pojmowanego w ten sposób patriotyzmu? Jaka jest rola szkoły w budowaniu tożsamości narodowej tak ukształtowanych jednostek? Dotychczasowe dokonania edukacyjne placówek oświatowych na tym polu sami licealiści oceniają raczej negatywnie. Jako dowód posłużą wyniki ostatnich ankietowych pytań.

¹³ <http://malopolscypatrioci.org.pl/informacje/statut/> [dostęp: 13.03.2016]

Licealista z Zespołu Szkół HTS zapytany wprost: „Czy Twoim zdaniem polska szkoła wychowuje młodego człowieka na prawdziwego patriotę?”, odpowiada w większości przecząco. Tylko 29 z 75 uczniów uznało, że szkoła spełnia takie zadanie. Przedmioty, które ich zdaniem realizują wychowawczo-patriotyczną misję to: historia (25 osób dostrzega znaczenie tego przedmiotu dla kształtowania osobowości patriotycznej), język polski (17 osób), wiedza o społeczeństwie (9 osób), wychowanie wojskowe (7 osób), szkolenie wojskowe (4 osoby), wiedza o kulturze, a także historia i społeczeństwo (po 3 osoby), religia i godzina wychowawcza (po jednej osobie).

Logicznym następstwem powyższego wyniku jest rezultat uzyskany po zliczeniu odpowiedzi, które padły w punkcie ostatnim: „Czy szkoła mogłaby lepiej realizować program wychowania patriotycznego?” – twierdząco odpowiedziały aż 52 osoby. Poproszone o wskazanie sposobów takiego działania, wymieniły następujące warianty:

- a. uczyć więcej o polskiej historii – 6
- b. prowadzić więcej zajęć na tematy patriotyczne – 4
- c. zachęcać do marszów patriotycznych – 3
- d. uczyć o polskich bohaterach – 3
- e. organizować przedstawienia w szkole – 2
- f. organizować więcej wycieczek do miejsc, które są ważne dla ojczyzny – 2
- g. organizować więcej wyjść do muzeum – 2
- h. więcej wymagać¹⁴
- i. nauczyciele powinni nas uczyć, że mamy bronić ojczyzny, a nie być tolerancyjnymi, jak nam nakazuje UE
- j. więcej lekcji o tym, jak być patriotą
- k. otworzyć kółko patriotyczne
- l. oglądać więcej filmów, zdjęć, czytać ciekawe zapiski
- m. uczyć szacunku do polskiej flagi
- n. prowadzić więcej rozmów pozaprogramowych
- o. uczyć podstawowych wartości patriotycznych
- p. mówić więcej na historii o AK
- q. prowadzić lekcje współczesnej historii

¹⁴ Odpowiedzi od h do x – 1 osoba.

- r. omawiać więcej zagadnień na temat Polski i polskiej historii
- s. mówić więcej o historii II wojny światowej
- t. organizować spotkania z patriotami i kombatantami
- u. nie unikać dyskusji na lekcjach
- v. organizować konkursy, wycieczki, spotkania z ludźmi, którzy dużo wiedzą na ten temat
- w. mówić o Polsce dobre rzeczy
- x. zorganizować warsztaty edukacyjne.

Powyższa lista wskazówek, będąca tak naprawdę zbiorem uczniowskich oczekiwań, jest obrazem sokratejskiej (nie)świadomości. Uczniowie widzą swoje braki w edukacji historycznej, bardzo by chcieli ich uzupełnienia (warto tu nadmienić, że program nauczania historii w liceum wojskowym obejmuje dwie godziny w tygodniu tylko w klasie pierwszej). Interesują ich głównie, a w zasadzie wyłącznie, dzieje Polski okresu II wojny światowej oraz późniejsze. I nawet jeżeli jest to pokłosie swojego rodzaju mody czy trendu, nakazującego być kultywatorem pamięci Armii Krajowej i zagorzałym wyznawcą kultu Żołnierzy Wyklętych (czego w obliczu wyników ankiety wykluczyć nie można), szkoła powinna te oczekiwania i głos młodych Polaków wziąć pod uwagę. Większa świadomość historyczna młodzieży, wiedza o zagrożeniach, a także o skutkach antagonizmów międzypaństwowych i internetniczych byłyby na pewno szansą na złagodzenie sygnalizowanych w ankiecie nastrojów nacjonalistycznych.

7. Wnioski

Ankieta, której wyniki przedstawiono powyżej, została przeprowadzona w drugim semestrze roku szkolnego 2015/2016 na grupie siedemdziesięciu pięciu uczniów liceum o profilu wojskowym, będącego częścią Zespołu Szkół Huty im. Sendzimira w Krakowie. Celem sondażu była ocena uczniowskich wypowiedzi na temat patriotyzmu i kwestii związanych z tym pojęciem. Z ankiety jasno wynika, że młodzi ludzie biorący udział w badaniu niemal bez wyjątku uważają się za patriotów, prawidłowo i dojrzałe – choć nie wszyscy – definiują to pojęcie. Poproszeni o doprecyzowanie istoty postawy patriotycznej uznali, że najważniejszym przejawem takowej jest szacunek dla flagi i godła, noszenie narodo-

wych emblematów, a także uczestnictwo w marszach narodowościowych. Nie jest natomiast według nich istotna znajomość polskiej historii, której w ankiecie uczniowie faktycznie nie zaprezentowali.

Jednym z elementów budujących narodową tożsamość okazała się mocno akcentowana niechęć wobec obcych, na przykład imigrantów, a także wobec obywateli państw z Polską sąsiadujących. Patriotyzm młodych uczniów opiera się na potrzebie posiadania wroga – widzą go głównie w Rosji i Niemczech. Między innymi dlatego fascynują się wojennym i powojennym okresem w polskiej historii, stawiają własny kraj na dziejowym piedestale, kultywują pamięć Armii Krajowej oraz walczących w jej szeregach bohaterów – wzorów godnych naśladowania, patriotycznych ideałów. Szacunek dla nich manifestują strojem, utożsamiają się z przekazem hip-hopowych utworów opierających swoje przesłanie na ideałach i dziejach Polski Walczącej.

Podsumowując i oceniając wyniki całej ankiety, za budujący należy uznać fakt, że młodzi uczniowie myślą o Polsce, deklarują miłość do własnego kraju – chcą być patriotami i czują się patriotami. Szkoda, że postawa ta nie jest silniej osadzona na gruncie wiedzy historycznej, na świadomości geopolitycznej państwa polskiego i narodu, na rozumieniu związków przyczynowo-skutkowych determinujących przemiany dziejowe; że jej źródłem są głównie muzyczne utwory i poglądy organizacji o charakterze narodowo-radycznym, których ocena nie jest przedmiotem niniejszego wywodu. W tym miejscu można by doprecyzować nowe zadanie szkoły i edukacji, aby ten – w gruncie rzeczy pozytywny, bo widzący wartość w patriotyzmie – nurt osadzić na mocniejszej światopoglądowej podstawie.

Bibliografia

- Boczkowa B., *Edukacja regionalna jako czynnik wychowania patriotycznego i obronnego*, w: *Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność*, R. Kalinowski, J. Kunikowski, L. Wyszczelski (red.), Siedlce 2004, s. 141–146.
- Bondy-Łempicka Z. de, Arct S., *Podręczny słownik języka polskiego*, Poznań 1957.
- Kunikowski J., *Kształtowanie postaw patriotyczno-obronnych młodzieży*, w: *Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo*, E.A. Wesołowska, A. Szerauc (red.), Warszawa 2002, s. 77–88.

- Magoń W., *Czy kryzys wychowania patriotycznego młodzieży?*, w: *Wychowanie patriotyczne młodzieży*, W. Magoń, J. Bogusz i in. (red.), Bydgoszcz 1995, s. 5–11.
- Polska czyli... Idee wspólnoty politycznej i tożsamości narodowej w polskiej tradycji intelektualnej*, A. Rzegocki (red.), Kraków 2011.
- Pólturzycki J., *Edukacja patriotyczna w treściach programów zreformowanej szkoły*, w: *Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo*, E.A. Wesołowska, A. Szerauc (red.), Warszawa 2002, s. 24–52.
- Rosa R., *Współczesne determinanty wychowania patriotyczno-obronnego*, w: *Patriotyzm, obronność, bezpieczeństwo*, E.A. Wesołowska, A. Szerauc (red.), Warszawa 2002, s. 89–99.
- Salij J., *Patriotyzm dzisiaj*, Poznań 2005.
- Tokarski J., *Słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa 1971.
- Walicki A., *Polskie ideologie narodowe w perspektywie typologiczno-porównawczej*, w: tegoż, *Naród, nacjonalizm, patriotyzm*, Kraków 2009, s. 421–522.
- Walicki A., *Trzy patriotyzmy*, Warszawa 1991.
- Wierzbicki G., *Uwarunkowania w kształtowaniu postaw patriotyczno-obronnych*, w: *Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność*, R. Kalinowski, J. Kunikowski, L. Wysszczeński (red.), Siedlce 2004, s. 177–183.
- <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/patriotyzm;3955049.html> [dostęp: 13.03.2016].
- <http://malopolscypatrioci.org.pl/informacje/statut/> [dostęp: 13.03.2016].
- <http://sjp.pwn.pl/doroszeuski/patriotyzm;5470455.html> [dostęp: 13.03.2016].
- http://www.zszhs.krakow.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=96:klasa-wojskowa&catid=83:klasa-wojskowa&Itemid=499 [dostęp: 13.03.2016].